

**Být Božími učedníky.
O smyslu a poslání křesťanské teologie¹
Kurt kardinál Koch**

Vaše Magnificence, paní rektorko,

Spectabiles, páni děkani,

Honorabiles, vzácní hosté,

především bych rád vyjádřil upřímné poděkování za velikou poctu, kterou mi udělením titulu *doctor honoris causa* skládáte. Jsem nesmírně potěšen, že se mi této pocty dostává od univerzity založené roku 1347 papežem Klementem VI. – univerzity, která stejně jako samotné město Praha představuje důležitý most mezi Východem a Západem i mezi Severem a Jihem, a kterou tak charakterizuje atmosféra univerzality. Udělení čestného doktorátu na teologické fakultě se zdá být vhodnou příležitostí, abych v krátké *lectio magistralis* podal výklad o smyslu a poslání křesťanské teologie, a to zvláště na univerzitě – příležitostí o to vhodnější, že iniciativa k udělení tohoto čestného doktorátu vzešla ze tří teologických fakult: katolické, evangelické a husitské.

Ústřední význam tazání se po Bohu

Neznám v tomto ohledu lepší a výstižnější popis než ten, za který vdčíme samotnému Ježíši. Ten se ve své věhlasné promluvě o chlebu z nebe, pronesené v kafarnaumské synagoze, odvolává na proroky, u nichž je přislíbeno, že všichni budou „vyučeni od Boha“ (J 6,45). Být učedníkem, to je přesný popis křesťana, který studuje nebo vyučuje teologii. Má povinnost a závazek stát se a stále více být „vyučen od Boha“ jako jeho učedník. Zavazuje ho k tomu už sám název této vědy, který spojuje pojmy *theos* a *logos*, a vyjadřuje tak skutečnost, že teologie má konec konců jen jediný předmět, neboť v jejím středu stojí především a vposledku skutečnost Boha.

Teologii je třeba chápat jako myšlení a vypovídání o Bohu, přesněji řečeno jako vědu o Bohu. Živoucí skutečnost Boha je výlučným a jediným předmětem teologické odpovědnosti křesťanské víry. Neplatí to ovšem ve smyslu abstraktní specializace. Právě proto, že uznává tento svůj jediný předmět, totiž Boha, musí intelektuální odpovědnost víry zároveň uznávat také veškerou skutečnost, a tedy všechno, co jakýmkoli způsobem představuje obsah lidského zakoušení skutečnosti, jak ji určuje Bůh, vést k jejímu pochopení a zabývat se obecně zakusitelnou a také mimoteologicky reflektovanou skutečností v jejím vztahu k Bohu, totiž „*sub specie aeternitatis Dei*“. Teologie může věrohodně převzít odpovědnost za svůj výlučný a jediný předmět, totiž za skutečnost Boha, jedině tehdy, jestliže se současně a inkluzivně obrací ke všem předmětům zakoušení a poznání skutečnosti. Kdo se totiž zabývá Bohem jako vše určující a vše

¹ *Lectio magistralis* při slavnostním udělení titulu *doctor honoris causa* ve Velké aule rektorátu Univerzity Karlovy v Praze 8. ledna 2025. [Biblické úryvky i zkratky biblických knih citujeme podle Českého ekumenického překladu – pozn. překl.]

zahrnující skutečností, zabývá se také vším, jak to rozhodně zdůraznil svatý Tomáš Akvinský ve svém díle *Summa contra gentiles*: „*multa praecognoscere theologus oportet*“.² Když se teologie uskutečňuje jako výklad jediného tématu, Boha, buduje se zároveň jako teologie všeobecné – univerzální skutečnosti. Jedině v tomto smyslu pak může pojem „teologie“ skutečně být čestný.

Z této parafráze konkrétně vyplývá, že teologie se na jedné straně musí zabývat mnoha věcmi, včetně všech otázek lidské existence, uspořádání světa i podoby a řádu církve. Na straně druhé je však skutečným a v jistém smyslu i jediným předmětem teologie Bůh, neboť v konečném důsledku lze všechny závažné otázky vysledovat zpět právě k tázání se po Bohu. V tomto elementárním smyslu je Bůh jakoby jediným předmětem teologie, i když tak, že všechno ostatní, co také může a musí být jejím předmětem, je třeba posuzovat ve světle Boha.

Připomenutí ústředního teologického významu tázání se po Bohu je přitom zvláště aktuální v dnešní době a společnosti, kdy mnozí lidé již nedokáží vnímat Boha jako skutečnost přítomnou ve svém životě a ve světě, ale žijí tak, jako by Bůh neměl existovat: *etsi Deus non daretur*. V současnosti trpíme jistou hluchotou, snad i neschopností naslouchat Boží přítomnosti. Za takových podmínek potom nemůže pro teologii existovat vyšší priorita než pomáhat lidem dnešní doby, aby znovu objevili přístup k Bohu, k jeho životnosti a jeho pravdě. Zvláštní odpovědností teologie tedy je pěstovat v soudobé církvi a společnosti nadšení a citlivost pro tázání se po Bohu, a činit tak ve službě lidství člověka, o němž jsme jako křesťané přesvědčeni, že je stvořen, aby žil ve vztahu k Bohu, a proto v něm trvá řízeň po nekonečnu.

Tento úkol ovšem dnešní teologie může naplnit jedině v ekumenickém společenství, jak upozornil papež Benedikt XVI., zejména při oslavě připomínky reformačního díla Martina Luthera, kterého existenciálně i teologicky pohánělo právě tázání se po milosrdném Bohu: „Naší první ekumenickou službou v této době musí být společné svědectví o přítomnosti živého Boha, abychom tak světu nabídli odpověď, kterou potřebuje.“³

Vedle ekumenické odpovědnosti vyzval papež Benedikt XVI. teology také k „intelektuálnímu dialogu mezi agnostiky a věřícími“ a objasnil to při své návštěvě Prahy 26. září 2009: „Oba se navzájem potřebují: agnostik se nemůže spokojit s tím, že neví, zda Bůh existuje, nebo ne, ale musí také hledat a vnímat veliké dědictví víry. Katolík se zase nemůže spokojit s tím, že má víru, ale musí Boha dál hledat a v dialogu s druhými se ho musí učit znovu a hlouběji poznávat.“⁴

² Tomáš Akvinský, *Summa contra gentiles* I, 4.

³ Benedikt XVI., *Promluva při ekumenické bohoslužbě v kostele bývalého augustiniánského kláštera v Erfurtu* 23. září 2011.

⁴ Benedikt XVI., *Rozhovor s novináři během letu do České republiky* 26. září 2009.

Teologický dialog mezi vírou a rozumem

Aby mohla teologie této odpovědnosti dostát, musí vést dialog mezi křesťanskou vírou a lidským rozumem. Tento úkol přirozeně vyplývá již ze samotného sebepochopení křesťanské víry. Víra je totiž, jak to dnes již klasicky formuloval středověký teolog Anselm z Canterbury, *fides quaerens intellectum*: je to víra, která hledá své vlastní rozumové zdůvodnění. Víra chce vědět, čemu věří a proč tomu věří. Stejně jako každý, kdo skutečně miluje druhého člověka, pociťuje vnitřní touhu tohoto člověka lépe poznat, usilují také věřící o to, aby se seznámili s živým Bohem, o němž vědí, že je miluje a oni zase na oplátku milují jeho, a aby ho poznali svým rozumem. Křesťanská víra je totiž přesvědčena, že Bůh sám je Logos, Slovo a Smysl, Rozum a Pravda, a že ho tedy lze poznat také schopnostmi lidského rozumu.

Právě z křesťanské představy Boha vyplývá, že teologie se snaží dokázat věrohodnost a rozumnost křesťanské víry, a tím i vnitřní souvztažnost *fides et ratio*, víry a rozumu. Křesťanská víra totiž v žádném případě není s lidským rozumem v rozporu, ale naopak myslícímu člověka rozum, a tím i nový obzor, otevírá. Víra a rozum jsou tedy na sobě navzájem závislé a jedině ve vzájemném dialogu mohou překonat jak neduhy víry, tak patologie rozumu. Víře bez rozumu totiž hrozí, že zastře svou pravdu a promění se ve fundamentalistickou, a naopak rozumu bez víry zase hrozí, že začne být jednostranný a jednorozměrný.

Skutečnost, že křesťanská víra vyhledává a pěstuje kontakt a dialog s lidským myšlením, vyplývá ze samotné povahy této víry, totiž že hledá své vlastní rozumové zdůvodnění a v něm pak i rozumnost všeho, co je skutečné a činí si nárok být pravdivé, a poté očekává, že lidé budou schopni pravdu rozpoznat. Tak i teologické myšlení svatého Augustina vycházelo ze základní otázky, po čem člověk touží víc než po pravdě – „*Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem?*“⁵ Křesťanská víra považuje člověka nejen za bytost schopnou pravdy, ale také za bytost, která pravdu potřebuje a jejíž nejhlubší touha k poznání pravdy směřuje. Otázka pravdy a otázka člověka jsou totiž v konečném důsledku totožné.

Toto tvrzení představuje důvod, proč musí být vědomí víry v církvi otevřené možnostem myšlení, jak to příkladně vyjádřila již teologie prvotní církve. Její velikost v neposlední řadě zakládalo její neochvějné přesvědčení, že křesťanská víra a lidský rozum si vzájemně nemohou odporovat, ale že víra je s rozumem ve shodě. Toto tvrzení se musí naplňovat také a především v exponované situaci víry a církve uprostřed dnešní společnosti.

Ve snaze nad symfonií víry a rozumu náležitě uvažovat a uskutečňovat ji je pak křesťanská víra zásadně závislá na teologii, a proto má teologie v křesťanství významně vyšší postavení než téměř v jakémkoli jiném náboženství. Tuto charakteristiku křesťanství spatřujeme například ve skutečnosti, že první univerzity křesťanského Západu vznikaly z iniciativy církve, že jejich mateřskou fakultou byla vždy fakulta

⁵ Augustin, *Komentář k Janovu evangeliu*, 26, 5.

teologická a že církev má i dnes zájem na tom, aby křesťanskou víru na univerzitě reprezentovala teologická fakulta.⁶ Když totiž křesťanská teologie hovoří o Bohu, nemluví jen o teologické pravdě, ale má na mysli celou oblast, kterou se na univerzitě zabývají různé vědy.

Obhajoba transcendence lidské bytosti

Na druhé straně univerzita nemůže být jen místem dialogu mezi jednotlivými vědami, ale musí se také a především soustředit na „*universitas*“ všeho skutečného i širšího kontextu smyslu, a tedy na pravdu, jak to v poněkud zmatené době zdůrazňoval významný katolický teolog Romano Guardini, když hovořil o podstatě akademické obce: „Má-li univerzita nějaký intelektuální smysl, pak ten, že je místem, kde se zkoumá pravda, jediná pravda – ne pro nějaký účel, ale pro ni samotnou: protože je pravda.“⁷ Kdyby univerzita pravdu hledat přestala, nebyla by již, jak to naznačuje také její název, univerzitou, ale pravděpodobně by bylo přesnější nazývat ji „diverzita“. Aby tedy univerzita zůstala univerzitou, musí k tomu přispět také teologie, když tu zcela nejuniverzálnější skutečnost, totiž skutečnost Boha, učiní svým předmětem a uvede ji do akademického dialogu s různými vědami.

V přesvědčení, že náboženství není pouhým epifenomémem lidského bytí, ale že lidé jsou bytostí náboženské takřkajíc ze své přirozenosti a že náboženský rozměr je konstitutivní součástí lidského bytí, se teologie musí ve světě vědy osvědčit jako obhájce citlivosti vůči transcendenci v lidském životě, a to ve dvojím smyslu.

Za prvé se jedná o transcendenci v původním náboženském smyslu skutečnosti Boha. Tento odkaz na transcendenci dává lidskému životu jeho šíři. A naopak se to projevuje ve skutečnosti, že všude tam, kde je náboženská transcendence lidem uzavřena, ocitají se v pokušení takřkajíc hledat nebe na zemi. Je přitom třeba připustit, že v dnešní společnosti je tomuto úsilí otevřeno jen několik oblastí činnosti, přesněji zábava, práce a láska. Existuje proto vážné nebezpečí, že se lidé ubaví k smrti, upracují k smrti a umilují k smrti, jak to diagnostikují přední odborníci na moderní život. Toto trojí „k smrti“ však zároveň ukazuje, jak osvobozující a spásný je pro člověka skutečně transcendentní vztah, jak to dokládá také nevyčerpatelná moudrost svatého Augustina, že lidské srdce je neklidné, dokud nespočine v Bohu. Ve skutečnosti pouze jediná a nezměrná skutečnost Boha může poskytnout nezměrnou odpověď na nezměrnou touhu lidského srdce.

Kdo hovoří o Bohu, hovoří také o věčnosti a věčném životě. To je druhý transcendentní vztah, který má pro úspěch lidského života nedocenitelný význam. Vztah k víře jako skutečnosti věčného života se totiž dotýká i životního programu člověka. Jestliže je vyhlídka věčného života možná a udržitelná, pak se lidskému životu nabízí větší a širší obzor, a tak zároveň získáváme více času, což je důležité zejména v dnešní době, kdy je času všude nedostatek. Marianne Gronemeyerová diagnostikovala dnešní problém

⁶ Srov. K. Koch, *Universität und Kirche. Zu einer notwendigen Beziehung mit Spannungen – Vorträge der Aeneas-Silvius-Stiftung an der Universität Basel XXXIII* (Basel 1999).

⁷ R. Guardini, *Verantwortung. Gedanken zur jüdischen Frage* (München 1952), 10.

ohledně času v tom, že ačkoli žijeme stále déle, ve skutečnosti žijeme stále kratší dobu: dříve lidé žili čtyřicet let plus věčnost, dnes ale žijí jen devadesát let, a to je mnohem méně.⁸ V této době zkracujícího se času tak v sobě víra ve věčný život skrývá dar úžasného prodloužení času, což lidskému životu prospívá.

Křesťanská teologie musí jako obhájce bránit tuto eschatologickou transcendenci a také náboženskou transcendenci Boha ve světě vědy – ve shodě s přesvědčením, které papež Benedikt XVI. vyjádřil ve své úvodní promluvě u příležitosti apoštolské cesty do České republiky takto: „Skutečnému pokroku lidstva nejlépe prospívá právě takový soulad mezi moudrostí víry a intuicí rozumu.“⁹

Víra – předběžný dar teologii

Dosud jsme uvažovali o tom, že víra je závislá na teologii a potřebuje ji. Nyní se však musíme zamyslet i nad tím, že víra je teologii předem darována a v tomto smyslu také teologie potřebuje víru. Tato skutečnost vyjde lépe najevo, když si povšimneme specifické vlastnosti teologa, která ho odlišuje od ostatních vědců a nakonec od každého přemýšlejícího člověka.

Přemýšlející člověk se vyznačuje tím, že myšlení u něj předchází mluvení a myšlenka předchází slovům. Lidé, kteří se nejprve musejí slyšet mluvit, aby věděli, co si mají myslet, právem nebývají považováni za obzvlášť inteligentní a moudré. Křesťanský teolog se však odlišuje. V žádném případě to neznámá, že by se mu upíralo zdravé myšlení. Nicméně u křesťanského teologa, který náležitě rozumí sám sobě a své odpovědnosti, slovo vždy předchází myšlence. Nejde ovšem o slovo teologovo, ale o slovo Boží, které k teologovi přichází a které on musí nejprve obdržet a přijmout. Teolog si totiž Boží slovo nemůže vymyslet: může ho pouze najít, nebo ještě lépe, nechat se jím najít. Teolog nemůže Boží slovo vytvářet: může o něm jen svědčit, a to nutně se zájmem o systematickou soudržnost.

Boží slovo vždy v teologii předchází lidskému myšlení, a proto je třeba ji chápat jako vědeckou disciplínu reflektující to, co pro nás Bůh již předem promyslel a co nám sdělil. Zde pak nacházíme původnost, z níž křesťanská teologie vychází a kterou reflektuje. Řečeno slovy kardinála Josepha Ratzingera, na křesťanské teologii je mimořádné to, „že se obrací k tomu, co jsme si sami nevymysleli a co může být základem našeho života právě proto, že nás to předchází a posiluje, tedy že je to větší než naše vlastní myšlení“.¹⁰ Křesťanská teologie tedy spočívá v přijetí tohoto předběžného daru, který znamená víc, než si může být jen představit. Proto také křesťanská teologie předpokládá autoritu, přesněji řečeno autoritu pravdy, která se v křesťanské víře označuje jako „zjevení“. Právě Boží zjevení je ono slovo, které předchází teologickému myšlení a které

⁸ M. Gronemeyer, *Das Leben als letzte Gelegenheit. Sicherheitsbedürfnisse und Zeitknappheit* (Darmstadt 1993).

⁹ Benedikt XVI., *Promluva při uvítacím ceremoniálu na mezinárodním letišti v Praze* 26. září 2009.

¹⁰ J. kardinál Ratzinger, „Was ist das eigentlich – Theologie?“, in: *Ders., Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio* (Augsburg 2002), 26–33, cit. 28.

křesťanská teologie reflektuje. Je to tedy teologie zjevení a toto zjevení chová ve svém středu.

Tento specifický rys křesťanské teologie, který ji odlišuje od religionistiky, se opírá o skutečnost, že v jejím středu stojí Bůh – avšak ne ledajaký, a ne Bůh mlčící a skrytý, nýbrž Bůh, který mluví, který promluvil ke svému lidu Izraeli především na Sinaji a nejvíce v Ježíši Kristu, Bůh, který ukázal svou pravou tvář ve svém Synu. Základní prioritou, které se křesťanská teologie oddaně musí věnovat a také věnuje, tedy je postavit do středu lidského myšlení Boha, který k nám hovoří a který se nám ukazuje v Písmu svatém. Křesťanská teologie totiž může mluvit o Bohu jedině proto, že Bůh nejprve promluvil k nám lidem.

Církev – životní prostor teologie

Ze skutečnosti, že Boží zjevení a víra, která na ně reaguje, teologii předchází, pak vyplývá ještě jeden důsledek. Příjemcem Božího zjevení a tím, kdo víru uvádí do života, není pouze jednotlivý křesťan nebo jednotlivý teolog. Každý křesťan a každý teolog totiž za svou víru vděčí konkrétním bližním, kteří věřili před nimi a také dnes věří s nimi. A tímto velikým „s“, bez něhož osobní víra vůbec nemůže existovat, je společenství víry v církvi. Křesťanská teologie jako přemýšlení nad vírou se tedy vždy odehrává v církvi a z církve vychází, a v tomto základním smyslu je tak církevní teologií.

Církev přitom primárně není tématem nebo předmětem teologické reflexe, jak se dnes často zdá. Je namísto toho – a to je mnohem zásadnější – předmětem a životním prostorem, kde se víra a její teologická reflexe odehrávají. Církev a teologie jsou tedy trvale propojeny a navzájem jsou si výzvou i oporou. Tento vztah se jen potvrdí, když se ohlédneme do historie, a zejména na veliké probuzení katolické teologie v minulém století, v době mezi světovými válkami. Tehdy se jasně ukázalo, že skutečně plodné nové přístupy v teologii nikdy nevznikly odtržením teologie od církve, ale vždy z nového zaměření se na církev. Naopak tam, kde se teologie od církevního společenství odvrátila, hrozil její úpadek. Teologie odtržená od životního prostoru církve se totiž rozpouští ve svévoli, a naopak církev, která by se chtěla obejít bez teologie, sama sebe ochuzuje.

Pro tuto církevní povahu teologie je zásadní, že teologie nemůže být měřítkem a kritériem víry církve, ale že víra církve je měřítkem a kritériem teologie. Teologie se proto nemůže uskutečňovat ve vakuu ani v soukromé libovůli jednotlivého teologa. Musí být naopak otevřena celému společenství víry v církvi. V tomto smyslu je teologie vlastně duchovní službou v církvi a tak jako každá jiná duchovní služba se tedy může skutečně vykonávat jen v pozici služebníka, který jedná jako obhájce v zájmu celého církevního společenství víry.

Tak jako musí teologie racionálně argumentovat, aby mohla vést dialog s lidským rozumem také ve své vědecké podobě, vyžaduje se od ní zároveň i věrnost přirozené povaze křesťanské víry, a tedy začlenění do života a reflexe církve. Skutečnost církve tedy nelze považovat za vědecky nesouvisející faktor teologie. Je naopak nezbytné zvážit a prokázat zásadní souvislost mezi vědeckou a církevní povahou teologie, aby se

teologické myšlení mohlo chápat a uskutečňovat jako myšlení společně s celou církví, a tedy jako církevní služba objektivně předem dané pravdě o víře církve.

Teprve když bude možné hmatatelně zakusit, že teologové jsou skutečně „vyučeni od Boha“ – že jsou učedníky Boha, který se zjevil v Ježíši Kristu, a takto bude vnímána i teologie, přinese to teologii, a tím rovněž teologické fakultě a jejím prostřednictvím celé univerzitě čest: „*theologia honoris causa*“. Mé závěrečné slovo by tedy mělo být znovu slovem díky za významnou poctu, kterou mi alma mater Univerzity Karlovy v Praze udělila.